

Azimut

161

A peu pel Pallars Sobirà

17 excursions

Xavier Agut Gil

**XIX
Premi
Vèrtex**
convocat per
la FEEC

Cossetània Edicions

Col·lecció: Azimut • 161

A PEU PEL PALLARS SOBIRÀ

17 excursions

XAVIER AGUT GIL

Cossetània
EDICIONS

AQUEST LLIBRE FOU MEREIXEDOR DEL
XIX PREMI VÈRTEX A UN RECVLL D'ITINERARIS DE MUNTANYA,
CONVOCAT PER LA
FEDERACIÓ D'ENTITATS EXCURSIONISTES DE CATALUNYA,
AMB LA COL-LABORACIÓ DE COSSETÀNIA EDICIONS

Primera edició: març del 2020

© del text i de les fotografies: Xavier Agut Gil

© d'aquesta edició:
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C. de la Violeta, 6 - 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: 3 x Tres

Impressió: Formes Gràfiques Valls, SA

ISBN: 978-84-9034-926-7

DL T 56-2020

Introducció al Pallars Sobirà	6
Contingut de la guia.....	12
ELS ITINERARIS	15
1. Pobles troglodítics a la serra de Cuberes	16
2. El pla de Corts i la Geganta Adormida	26
3. El Batlliu de Sort	36
4. Descobrint la vall d'Àssua.....	42
5. Sant Romà de Tavèrnoles, allà on el temps es va aturar	52
6. Tocant el cel des del Montsent de Pallars	60
7. La coma de Burg, essència d'altres temps	68
8. La vall de Tor, les entranyes del Pallars més feréstec.....	76
9. Un gran tomb pel Parc Nacional	82
10. Sant Maurici i Amitges, icones del Parc Nacional	90
11. Volta pel pla de la Font i la vall de Cabanes	100
12. Vall de Ruda i vall de Gerber, alta muntanya en estat pur	108
13. Pobles de l'alta vall d'Àneu, camins plens d'història	114
14. Valls d'Airoto i Àrreu, despoblats i paisatges sublims	120
15. Ventolau, Campirme i altres gegants de l'alta vall de Cardós.....	128
16. Certascan i Noarre, sota la mirada de l'os	138
17. Pla de Boet i circ de Baiau, el llegat de les glaceres	146

*Dedicat a tothom amb qui he tingut la sort
de compartir algun dels moments màgics
que el Pallars ens ha regalat, petits moments
que ens han fet ser sentir grans tot i saber-nos
minúsculs entre la immensitat de les muntanyes...*

Impressionant estampa de l'estany Tort de Peguera

INTRODUCCIÓ

Introducció al Pallars Sobirà

Abans d'entrar de ple en la descripció dels itineraris, resultarà molt enriquidor informar-nos prèviament sobre diferents aspectes de la comarca que ajudaran a situar-nos-hi i a comprendre més l'entorn físic i humà per on transcorren les rutes, a absorbir-ne aspectes i detalls que d'altra manera ens podrien passar desapercebuts i que, d'aquesta manera, ens faran assaborir les excursions amb tots els seus matisos.

El Pallars Sobirà és una comarca molt especial. Evidentment, totes les comarques ho són i tenen els seus atractius, però des del punt de vista de l'excursionisme aquesta provoca una atracció irresistible a tots els qui s'aventuren pel seu territori i els fa néixer un anhel perpetu per descobrir-ne nous racons i una addicció a la bellesa dels seus paisatges i a la monumentalitat dels seus decorats, sense oblidar l'empremta que els seus pobladors han anat deixant al llarg de la història.

Abans que tingueu la temptació de saltar-vos aquesta introducció, deixeu-me corroborar amb dades tot el que acabo d'exposar. Evidentment, la passió i l'atracció envers un territori no és quelcom que es pugui mesurar amb dades objectives, però de ben segur que ens ajudaran a entendre el perquè de tot plegat i a racionalitzar un sentiment tan irracional com és la passió.

El Pirineu i l'alta muntanya sempre han actuat d'imant per als amants de l'excursionisme; doncs bé, el Pallars Sobirà no té només una extensa representació de l'alta muntanya pirinenca, sinó que hi trobem els quatre cims més alts del Pirineu català: la pica d'Estats (3.143 m), el pic Verdaguer (3.129 m), la punta Gavarró (3.115 m) i el pic del Sotllo (3.073 m). A més a més, compta també amb un cinquè tresmil, el Rodó de Canalbona (3.004 m), i tot un reguitzell de cims emblemàtics propers a aquesta cota ben coneguts per tots els amants del pirineisme.

El Pallars Sobirà és també la comarca catalana amb més estanys, molts represats durant el segle passat, entre els quals trobem el més gran de tots els Pirineus, l'estany de Certascan, d'origen glacial, com la immensa majoria dels estanys pallaresos.

Una excepció és l'estany de Montcortès, l'únic estany del Pirineu català d'origen càrstic (originat per un enfonsament del terreny a causa de l'erosió produïda per l'aigua acidificada sobre substrats carbonatats), un paratge singular d'un gran interès científic i d'una gran bellesa paisatgística que gaudeix d'una protecció especial.

Un altre reflex d'aquesta singularitat paisatgística i del bon estat de conservació de la comarca és que abraça el sector oriental de l'únic Parc Nacional de Catalunya, el d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici i, a més a més, també trobem la major part del Parc Natural més extens de Catalunya, el de l'Alt Pirineu, un espai protegit de gairebé 70.000 hectàrees; per si fos poc, també disposa de dues Reserves Nacionals de Caça: la

El marcòdic groc, amb les agulles d'Amitges al fons

de Boumort i la de l'Alt Pallars-Aran. De fet, una dada molt il·lustrativa és que més de les tres quartes parts d'aquesta extensa comarca són espai natural protegit.

Quant als boscos, el Pallars Sobirà tampoc no ens decebrà, ja que és la comarca amb més superfície forestal (boscos, matollars, prats i herbasars) de Catalunya, unes 126.000 hectàrees, més del 90% de la comarca. Destaca especialment la Mata de València, l'avetosa més extensa de la península Ibèrica i un autèntic tresor biològic i paisatgístic.

A més a més, aquestes meravelles de la natura es troben a la comarca amb la densitat de població més baixa de Catalunya, uns cinc habitants per quilòmetre quadrat, és a dir un autèntic paradís per gaudir sense aglomeracions. De fet és fàcil que durant les travesses que realitzem per aquesta comarca no trobem absolutament ningú, tret dels indrets més emblemàtics (com ara l'estany de Sant Maurici o la pica d'Estats) o durant el mes d'agost o els ponts festius més assenyalats. Precisament aquesta baixa pressió humana, juntament amb l'aïllament geogràfic i la llunyania dels grans centres de població, són alguns dels factors que han permès una bona conservació del patrimoni natural d'aquesta espectacular comarca. I és responsabilitat de tots que així segueixi. Els caminants i excursionistes hem de ser el model d'un turisme sostenible que garanteixi aquesta conservació i que encomani i propagui uns valors de respecte i coneixement envers la natura, tot recordant el vincle ancestral que ens hi uneix i que el nostre món de ciment ens ha fet oblidar. Només estimant-la i coneixent-la, la podrem respectar i protegir. De nosaltres depèn.

SITUACIÓ I DESCRIPCIÓ GENERAL

El Pallars Sobirà és una comarca molt muntanyosa situada al nord-oest de Catalunya (a part de la Vall d'Aran, és la comarca més septentrional del país) i la quarta més extensa. Hi ha molt poca agricultura i pràc-

Una granota roja amagada a la vora de l'estany Tort de Peguera

ticament no hi ha indústria, ni cap gran nucli de població, perquè Sort, la capital, és el poble més gran i registra només uns dos mil habitants. D'una manera bastant gràfica, encara que no del tot precisa, podríem definir el seu territori com tota la conca hidrogràfica que acaba desembocant a la Noguera Pallaresa, amb notables excepcions com ara el seu naixement, al pla de Beret, que forma part de la Vall d'Aran.

Observant un mapa o viatjant pel país, de seguida veurem que predomina clarament un eix nord-sud, modelat per la Noguera Pallaresa, autèntic vertebrador de la comarca, que determina també la direcció de les principals vies de comunicació. De totes maneres, podem diferenciar clarament una meitat superior de la comarca, força més ampla, formada per tres importants valls d'origen glacial (la vall Ferrera, la vall de Cardós i les valls d'Àneu) que conflueixen a prop del poble de Llavorsí. A partir d'aquí, tenim la meitat inferior de la comarca, ja més estreta, formada per la gran i marcada vall de la Noguera Pallaresa, amb una clara direcció nord-sud i una sèrie de subvalls que desemboquen al riu esmentat, d'entre les quals destaquen la vall d'Assua (amb la imponent mola del Montsent de Pallars com a sentinella) i la vall de Siarb o del Cantó (vigilada sempre per l'omnipresent estampa del pic de l'Orri).

Els límits nord i sud de la comarca són dues barreres físiques molt evidents, i històricament molt difícils de superar. Per una banda, al nord, tenim els cims més alts dels Pirineus axials, que no són travessats per cap túnel ni carretera, i que delimiten la frontera amb el país veí, França. Per altra banda, al sud, hi ha uns espectaculars relleus prepirinencs (les serres de Peracalç i de Cuberes), les quals, disposades també d'est a oest, fan de límit meridional de la comarca i són una autèntica muralla de roca amb la qual la Noguera Pallaresa ha hagut de barallar-se durant milers d'anys per esculpir l'afilat tall del congost de Collegats.

CLIMA

Com es pot suposar d'una comarca tan extensa i amb tanta variabilitat altitudinal (dels 550 metres als 3.143 metres), el seu clima ha de ser també molt variat en funció de la zona a què ens referim. A partir dels 1.500 metres d'altitud, podríem parlar d'un clima d'alta muntanya, amb estius frescos i temperatures molt baixes a l'hivern, que es perllonguen considerablement, amb molts dies d'innivació, especialment al sector més septentrional, que es considera que està sota la influència del clima atlàntic; les precipitacions estan força repartides durant tot l'any, encara que és a l'estiu quan més hi plou. En canvi, al sud de la comarca, a tocar del Pallars Jussà, la influència mediterrània provoca estius més secs i temperatures més altes, i es considera que hi regna un clima mediterrani continental. La zona més intermèdia de la comarca i molts fons de vall de més al nord estan a cavall d'aquests dos climes i podríem dir que pertanyen al submediterrani de muntanya. De totes maneres, intentant resumir una mica, podríem dir que els hiverns són llargs i durs a tota la comarca, amb precipitacions en forma de neu força habituals. Aquest és un tret diferencial molt característic del Pallars Sobirà, i que determinarà molt quines excursions podem fer en funció de l'època en què ens trobem.

VEGETACIÓ

La principal particularitat de la vegetació del Pallars Sobirà són els immensos boscos de coníferes (pi roig i pi negre, principalment) que cobreixen gran part del seu territori. En els seus estatges més baixos i meridionals també trobem pinedes de pinassa, sobretot en alguns sectors de Collegats i de Boumort, però a gran part de la comarca per sota dels 1.900 metres predominen els boscos de pi roig, que en alguns vessants més obacs i septentrionals donen pas a clapes de boscos caducifolis o humides avetoses, entre les quals destaca la coneguda Mata de València. Més amunt, ja en l'estatge subalpí, el pi negre és el dominador indiscutible del paisatge, amb presència també de bedolls, que són de ràpid creixement i colonitzen els buits deixats per les allaus. Si pugem encara més, a partir de 2.300-2.400 metres trobarem extensos prats alpins, innivats durant força part de l'any. Cal destacar la marcada diferència climàtica, i per tant de vegetació, entre l'obaga i la solana, a causa de la verticalitat del relleu, que determina grans diferències d'insolació entre els dos vessants, diferència accentuada encara més per causes antròpiques, sobretot pel costum ancestral de cremar els vessants solans per fer créixer pastures per al bestiar. Així doncs, podem trobar en una mateixa vall frondosos boscos al vessant obac i terrenys erms i desforestats dominats pel bàlec a la solana. A les zones més humides pròximes a rius i barrancs trobem també la típica frondosa vegetació de ribera (verns, salzes, pollancre, freixes, nogueres, avellaners...) i en un tram força llarg de territori proper a la Noguera Pallaresa, entre les poblacions de Rialp i Llavorsí, en un terreny rocallós i trencadís de roca sílice incapaç de retenir la humitat, trobem atapeïts alzinars, en un principi característics de zones més seques.

FAUNA

Tota aquesta riquesa de vegetació i la baixa pressió humana (recorrem que és la comarca catalana amb la densitat de població més baixa) afavoreixen l'existència d'una fauna ben diversa i abundant, molta de la qual de gran valor biològic, ja que necessita espais i condicions molt específics que només troba en indrets de molt baixa freqüència humana. Són espècies protegides, i a vegades en perill d'extinció, com el gall fer, la perdiu blanca, el mussol pirinenc, el picot negre, el trençalòs, l'almesquera, la llúdriga, el tritó pirinenc o la sargantana pallaresa, aquesta última espècie endèmica que, a escala mundial, només es troba en aquest sector del Pirineu. Una altra espècie protegida molt emblemàtica és l'os bru, que havia desaparegut totalment dels Pirineus catalans i que ha estat reintroduïda amb èxit, de manera que en aquest sector de la serralada hi ha unes quantes desenes d'exemplars campant lliurement pels paratges més remots i apartats. Altres mamífers de mida gran, sempre espectaculars de veure, són el cérvol, la daina, el cabirol, l'isard o el reintroduït mufló, força freqüent a la vall de Tor.

GEOLOGIA

La impressionant orografia que avui dia podem observar no és més que el resultat dels plegaments hercinians i alpins que conformaren el Pirineu axial i que posteriorment han estat modelats per diferents agents erosionadors, sobretot les glaciacions del quaternari. Però no correm tant, anem a pams. El relleu provocat fa més de 300 milions d'anys pel conegut com a plegament hercinià fou totalment destruït per l'erosió. Posteriorment, ara fa uns 85 milions d'anys, s'inicià l'orogènesi alpina i la col·lisió de la placa ibèrica amb la placa europea va provocar el plegament i encavalcament dels mantells superficials de l'escorça terrestre, tot generant el que avui coneixem com a Pirineus i Prepirineus (a més a més de moltes altres serralades del món), i deixant al descobert els materials més antics a mesura que les serralades s'anaven aixecant i les capes superiors s'anaven erosionant. Així doncs, al nord de la comarca, al Pirineu axial, trobem les roques més antigues, de fa més de 500 milions d'anys, de principis del paleozoic, mentre que al límit sud de la comarca, a la zona de Collegats, hi ha les roques més modernes, formades durant el cretaci, a finals del mesozoic, ara fa uns 70 o 80 milions d'anys. Entre aquests dos límits, al llarg de la comarca hi podem trobar tot un variat reguitzell de materials compresos entre les dates esmentades, la qual cosa dota el territori d'una gran riquesa geològica, especialment quant a la representació de materials paleozoics. Precisament aquests materials tan antics del Pirineu axial, que són els més elevats i els que es troben en el sector més septentrional de la comarca, foren els més afectats per les glaciacions que hi hagué durant gran part del quaternari i que finalitzaren tan sols fa uns deu o onze mil anys. Aquestes recents glaciacions són les principals responsables del paisatge que veiem avui dia, perquè immenses llengües de glaç baixaven per les valls pirinenques tot modelant i esculpint el relleu

fins a deixar-lo pràcticament en la forma actual. Es creu que la llengua de gel més extensa del vessant sud dels Pirineus era la que baixava per la Noguera Pallaresa i s'estenia al llarg de més de 50 quilòmetres, fins més avall de Llavorsí. La seva potència era tal que, pels volts d'Esterrí d'Àneu, aquesta llengua tenia una altura de mil metres de gruix. Aquestes dades ens ajudaran a fer-nos una idea de la increïble força i el pes brutal d'aquestes masses de gel que lliscaven lentament, tot modelant l'entorn de les valls per on passaven i deixant empremtes tan característiques com les valls en forma d'U, morrenes glacials, arestes i *horns*, circs glacials i els nombrosos estanys que restaren a les cubetes de sobreexcavació quan el gel es va retirar. Posteriorment, les esllavissades, les falles i l'erosió dels rius i altres agents han acabat de modelar el paisatge per deixar-lo tal com el podem veure avui dia.

PATRIMONI CULTURAL

Malgrat tot el que hem exposat fins aquí, ens equivocariem si penséssim que el Pallars Sobirà ostenta tan sols un atractiu paisatgístic i natural, ja que la dura lluita dels diferents pobladors per adaptar-se a aquest territori al llarg de la història també ha deixat empremta en mode de manifestacions culturals, ja sigui en forma d'esglésies o ponts romànics, torres de vigilància, forns de calç, carboneres, o simplement murs de pedra seca o camins de ferradura empedrats, testimonis d'un temps d'esplendor ben recent, quan eren les autèntiques artèries de comunicació del territori i cada pedra caiguda era ràpidament reposada. El nostre pas per aquests camins no només ens farà gaudir de la seva contemplació, sinó que els tornarà a posar en valor i farà que el seu nou ús torni a donar sentit a aquelles pedres que tant d'esforç van costar de col·locar. Hem de pensar, però, que l'empremta dels primers pobladors és encara molt més antiga del que denoten aquests camins, esglésies o ponts, tal com testimonien la profusa quantitat de jaciments arqueològics i megalítics trobats per la comarca, fins i tot en indrets remots i elevats, com alguns sectors del Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, on s'han localitzat evidències d'una ocupació caçadora-recol·lectora continuada de fa més de 10.000 anys, molt poc després de la darrera glaciació. Altres manifestacions culturals de caire més intangible, però igualment de gran valor, són les festes locals, aplecs o baixades de falles, recentment reconegudes com a Patrimoni Cultural Immaterial de la Humanitat per la Unesco.

Contingut de la guia

Destriar disset itineraris d'entre la immensitat de recorreguts que ens ofereix aquesta muntanyosa i extensa comarca no ha estat una tasca senzilla. Cal tenir en compte que hi ha molts sectors que per si mateixos ja donarien per escriure una guia ben completa (Parc Nacional d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici, Parc Natural de l'Alt Pirineu, valls d'Àneu, vall de Cardós, vall Ferrera, vall d'Assua...). Així doncs, aquest recull intenta ser una mostra homogènia dels itineraris més representatius dels diferents sectors de la comarca, essent plenament conscient que n'han quedat molts al tinter. Un exemple molt eloqüent és l'ascensió a la pica d'Estats, probablement l'excursió més emblemàtica i coneguda del Pallars Sobirà, que ha quedat exclosa d'aquest recull precisament pel fet de ser tan coneguda i per haver-hi tanta informació publicada respecte a la seva ascensió. A més a més, a l'hora de fer una tria d'itineraris recomanables no és necessari incloure aquesta opció, perquè la gran majoria d'excursionistes/pirineïstes ja l'han realitzat o tenen previst de fer-la algun dia.

La gran variabilitat de territoris i paisatges de la comarca queda palesa en indrets tan diferents com els 550 metres d'altitud d'algun sector del prepirinenc congost de Collegats, fins als 3.143 metres del sostre de Catalunya, fet que ens permetrà comprendre l'enorme riquesa d'hàbitats, entorns naturals i relleus que trobarem durant les nostres caminades. Tota aquesta diversitat ens ha de fer curiosos a l'hora de seleccionar els itineraris a realitzar, perquè els hem d'adaptar a l'època de l'any i a les condicions meteorològiques previstes. No oblidem que el Pallars Sobirà és, sobretot, una comarca d'alta muntanya; per tant, les característiques climàtiques també ho són i, a vegades, canvis sobtats del temps poden convertir una agradable excursió en un autèntic calvari.

La combinació de dificultat tècnica i física dels itineraris s'ha plasmat en tres graus de dificultat: fàcil (*), mitjana (**) i difícil (***). Es tracta només d'una orientació subjectiva de la dificultat que ens podem trobar i que, tal com s'ha comentat abans, pot variar per factors externs. Com es pot observar en el requadre resum, hi ha excursions per a tots els gustos i sensibilitats, però predominen les de dificultat mitjana i difícil, fet que ve molt condicionat per l'abrupta orografia del terreny i l'altitud dels colls i passos que s'han de superar. Així doncs, per realitzar-les caldrà un mínim de condicions físiques i certa experiència a l'hora moure's per terrenys muntanyosos. Fins i tot les excursions fàcils no han de ser subestimades, ja que les distàncies i els desnivells tampoc no són menyspreables.

La duració estimada dels itineraris s'ha calculat a un ritme de caminar que ha intentat ser estàndard, ni massa lent, ni massa ràpid, tot i que al final sempre resulta una dada relativa, ja que hi haurà qui hi sumarà algunes hores i qui la realitzarà en la meitat de temps. Cal remarcar també que no s'han tingut en compte les parades, que van sumant i de vegades

Nom de l'itinerari	Distància	Temps	Desn. positiu acumulat	Dificultat	Tipus de ruta
1. Pobles troglodítics a la serra de Cuberes	14 km	4 h 20'	850 m	**	Circular
2. El pla de Corts i la Geganta Adormida	20 km	5 h 20'	810 m	**	Circular
3. El Batlliu de Sort	12 km	3 h 15'	675 m	*	Circular
4. Descobrint la vall d'Àssua	15,5 km	4 h 20'	825 m	**	Circular
5. Sant Romà de Tavernoles: allà on el temps es va aturar	16,5 km	5 h 15'	950 m	**	Lineal
6. Tocant el cel des del Montsent de Pallars	13 km	4 h 30'	1.000 m	**/**	Circular
7. La coma de Burg, essència d'altres temps	17 km	5 h 30'	1.380 m	***	Circular
8. La vall de Tor, les entranyes del Pallars més feréstec	10 km	3 h	890 m	*	Lineal
9. Un gran tomb pel Parc Nacional	25 km	7 h 20'	1.500 m	***	Circular
10. Sant Maurici i Amitges, icones del Parc Nacional	15,5 km	5 h 40'	1.200 m	***	Circular
11. Volta pel pla de la Font i la vall de Cabanes	19 km	6 h 10'	1.360 m	***	Circular
12. Vall de Ruda i vall de Gerber, alta muntanya en estat pur	18 km	5 h 45'	1.070 m	***	Circular
13. Pobles de l'alta vall d'Àneu, camins plens d'història	14 km	3 h 30'	600 m	*	Circular
14. Valls d'Airoto i Àrreu, despoblats i paisatges sublims	18,5 km	6 h 30'	1.400 m	***	Circular
15. Ventolau, Campirme i altres gegants de l'alta vall de Cardós	14 km	6 h	1.550 m	***	Circular
16. Certasca i Noarre, sota la mirada de l'os	27 km	8 h	1.600 m	***	Circular
17. Pla de Boet i circ de Baiau, el llegat de les glaceres	18 km	6 h 45'	1.450 m	***	Lineal/ circular

SITUACIÓ I RELACIÓ DELS RECORREGUTS

poden allargar molt l'excursió, especialment si som dels que ens agrada fer fotos, observar amb calma la flora i la fauna o, senzillament, anar parant per gaudir plenament del fabulós paisatge de la comarca. És per això que cal ser previsors i començar d'hora les excursions, especialment les més llargues, ja que en cas contrari el dia ens pot quedar curt.

Respecte a l'època aconsellable, en cada itinerari ja s'hi fa una recomanació, però de manera general podríem dir que les rutes del sector més septentrional, en les quals s'arriba a cotes més altes, són recomanables durant l'estiu, mentre que les de més al sud són més adequades de fer a la primavera o a la tardor, especialment aquesta última, perquè els colors dels boscos caducifolis componen una postal cromàtica difícil d'oblidar.

Abans de passar a les autèntiques protagonistes, les disset excursions, cal remarcar que aquesta guia intenta ser quelcom més que una exposició merament descriptiva dels elements que ens anirem trobant i mira d'aportar una visió més holística del territori, tot intentant interpretar allò que els nostres ulls veuen més enllà de la indubtable bellesa del paisatge, sempre des d'una humil visió i des d'uns coneixements limitats, però amb la intenció de despertar o accentuar aquella curiositat que tots portem dins i que ens ha d'ajudar a comprendre millor la complexitat de l'entorn natural i del territori per on caminen els nostres peus, mirant de no deixar més petjada que la que quedi impregnada al nostre interior. Salut i bones caminades!